

Tapetud vaenlase mäeks kuhjamise motiiv: Võrdlev pilguheit Mesopotaamia ja Iisraeli allikaile*

Liina Ootsing-Lüecke

Mägede vastu võitlemine ja nende alistamine on muistse Mesopotaamia rahvaste mütoloogilistes ettekujutustes sage motiiv, sest tihti sõiditi rahvastega, kes tulid mägedest, ja nii on mütoloogilisel kujutlusel üsna selge ajaloolis-poliitiline taust.

Sumerite ja akkadlaste müütides kohtub ka huvitavat motiivi või tegevuskäiku, mille taustaks on pigem kosmagooniline kui poliitiline mõte. Motiiv, millele käesolev artikkel keskendub, on noore energilise jumala võit demonliku vaenlase üle ning selle tulemusel toimuv loodusjõudude ja maailma tasakaalu ümberkujundamine. Deemoni laiba kuhjab võidukas jumalik kangelane mäeks, see ümberkorraldus teenib maailmakorda, aitab kaasa viljaka maa tekkele. Seda protsessi saab käsitada maailmaloomise ühe etapina, nimelt maailma kujundamisena tsivilisatsioonikõlblikuks.

Artikli eesmärgiks on anda põgus ülevaade tapetud vaenlase mäeks kuhjamise motiivi esinemisest sumeri ja akkadi kirjanduslikes allikais ning tutvustada selle motiivi võimalikku edasikandumist piiblikirjandusse.

*Käesolev artikkel on kirjutatud ETF grandi 6625 toel.

Sumeri allikad

Ninurta kangelastegudest pajatavas tsüklis “Lugale”¹ võitleb jumal Ninurta² mägede demoni Asagiga. Ninurta relv Šar-ur kuulutab Asagi sündi. Tema tekkimine valmistab inimestele palju muret.³ Asag vallutab üha uusi alasid ning on karta, et ta tahab endale haarata ka Ninurta kuningavõimu ning jumaliku me.⁴

Asag on kõikvõimas vaenlane, kangelane Ninurta aga otsustab temaga võidelda. Asagi rünnakul on kosmoloogilised tagajärjed: ta tekitab tormi, kuivatab ära mägiojad, saadab maale tulekahjusid ja määrab koguni taeva verega.⁵ Ninurta saab oma vastasest võitu, “pillutab ta laiali” ning “kuhjab” ta jäänused “kokku”:

Ta ladus ta virna nagu purustatud telliskivid, nii nagu pottsepp puusütt, nii nagu jahu kuhjas ta tema kokku, nagu tambitud maa, mille muda on laiali paisatud, kuhjas ta tema kokku.⁶

Asagi võitlemine korrastab maailma. Kokkukuhjatud Asagi laip takistab vete laialivoolamist. Jumalanna Ninmah määras Ninurta seda mäekuhjatist valvama:

Las selle moodustise nimeks, mille mina, kangelane, kokku kuhjasin, saada “Mägi” ja sinust saagu tema valitsejanna.⁷

Nii sai emajumalanna Ninmah endale nimeks Ninhursağa, ‘Mäe Emand’.

¹“Lugale” ehk “Kuningas, torm, mille auhiilgus on ülev” on olulisim ja pikim Ninurta ülistuseks kirjutatud sumerikeelne müüt, mis kirjeldab Ninurta võitlust oma vastase, haiguse- ja kurjusedemon Asagiga. See on müüt kuninglikkusest. Kuninga kohustuseks on võidelda võõraste maade vastu ja kaitsta oma maad nende sissetungi eest. Vt Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koost. Amar Annus. Tallinn: Varrak, 2005, lk 78–79.

²Ninurta seostati algselt vegetatsiooniga, hiljem sai temast kangelasjumal.

³Jan van Dijk. LUGAL UD ME-LÁM-bi NIR-[Ĝ]ÁL: Le récit épique et didactique des Travaux de Ninurta, du Déluge et de la Nouvelle Création. 2 köidet. Leiden: Brill, 1983, lk 41, 42, 44.

⁴*Ibid.*, lk 45–46.

Me on ‘jumalik vägi, jumalik norm, jumalik olemus’, mida võis vallata ka maine kuningas. Me-väge kujutati tihti esemelisena, näiteks räägitakse sumeri allikais me-tahvlitest. Seda jumalikku väge röövisid jumalad sageli üksteiselt ära. Ilma me-väeta oli jumal tegutsemisvõimetu ja tema võimupiirkond tardunud olekus.

⁵*Ibid.*, lk 73–75.

⁶*Ibid.*, versioon E₁.

⁷*Ibid.*, lk 112–113, versioon O₁.

Ninurta triumfaalne Nippurisse naasmise lugu⁸ on temaatiliseks järjeks tema võitlusloole ning siin meenutatakse tema vägitegu — Asagi tapmist korduvalt:

Tema kuri käsk [tekitab] mägedes korjuseid.⁹

Vägilane [] mäed korjuseks tegi, isand Ninurta, hävitaja(?) [], mäed korjuseks tegi.¹⁰

Vägilane, sa oled mäed uppi löönud.

Ninurta, et sa oled mäed uppi löönud.¹¹

Isand, kes hävitab mäed, kellel vastast ei ole.¹²

Ninurta mainib oma võimu kehtestamist “mägede” üle:

Ma olen alistanud alabasteri-, karneooli- ja lasuriidimäed.¹³

Nüüd oma kangelaslikkuse käsivarre mägedes olen oma kohale taastanud (ma olen andnud vaba voli kättemaksuks mägedes oma kangelaslikkuse käsivarrele).¹⁴

Sest ma olen vägev, kel pole mägedes vastast.¹⁵

Ninurta on “mägede” või “võõraste maade vallutaja” — nii mägesid kui võõrast maad tähistatakse sumeri sõnaga kur. Sünonüümselt kasutatakse ka väljendit “sõnakuulmatu” või “mässuline maa” (ki-bal),¹⁶ mis on hävingu ja

⁸Teksti algussõnade järgi kutsuti seda müüti an-gim dim-ma, ‘taeva taoliseks loodud’. Müüt jutustab Nippuril eluneva, sumerite peajumala Enlili poja Ninurta võidukast tagasiõudmisest Nippurisse pärast edukaid sõjakäike “mägede” vastu. Ninurta oli Nippuri linna- jumal. Müüdi näol on tegemist püha rituaaltekstiga, mida kirjutati ümber ja kasutati kultuses 2000 aasta jooksul. Tekst pärineb III at eKr, kuid vanimad säilinud sumerikeelsed käsikirjad on pärit II at esimesest poolest eKr, vanababüloonia perioodist. Keskbabüloonia ajastul varustati sumerikeelne tekst akkadikeelsete tõlkeridadega, sest tol ajal ei olnud sumeri keel enam kuigivõrd arusaadav ka haritud kirjutajale. Vt Amar Annus. Ninurta naasmine Nippurisse. — Mille anni sicut dies hesterni... studia in honorem Kalle Kasemaa. Ediderunt Marju Lepajõe & Andres Gross. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003, lk 65.

⁹Jerrold S. Cooper. The Return of Ninurta to Nippur: An-gim dím-ma. Utilizing materials prepared by E. Bergmann. — *Analecta Orientalia*. (Commentationes scientiae de rebus Orientis antiqui 52.) Roma: Pontificium Institutum Biblicum, 1978, lk 60.

Käesolevas artiklis on tsiteeritud A. Annuse tõlget. Vt A. Annus 2003, lk 73–78.

¹⁰J. Cooper 1978, lk 62.

¹¹*Ibid.*, lk 72.

¹²*Ibid.*, lk 100.

¹³*Ibid.*, lk 76.

¹⁴*Ibid.*, lk 100. A. Annuse tõlkest erinev variant.

¹⁵*Ibid.*, lk 86. A. Annuse tõlkest veidi erinev variant.

¹⁶*Ibid.*, lk 2.

kaose kehastus.¹⁷ On väheusutav, et nende terminitega ja selle võitluslooga viidatakse jutustuses mingile konkreetsele ajaloo aset leidnud võitlusele ja vaenlasele, sest kur oli sumeritel väga üldine termin.¹⁸

Hoopis teistsuguses, pilkavas võtmes meenutatakse Ninurta võitlust mägedega müüdifragmendis “Ninurta ja kilpkonn” (tahvlil UET 6/1 2). Ninurta, kes plaanis kurja tsivilisatsioonioskuste jumala Enki vastu, ei saa viimase seatud lõksust välja. Enki küsib retooriliselt:

Mis edu on su jõul? Kus on su kangelaslikkus? Suurtes mägedes põhjustas ta hävingut, aga nüüd — mis kasu talle sellest oli?¹⁹

Ühes Ninurta-hümnis (tahvlil STVC 35) ülistatakse Ninurta järgmiste sõnadega:

[koos . . .] koos viieteistkümne peaga kuhjas ta [. . .], ta ei lase tervel mägisel maal põgeneda.²⁰

Ta on kangelane, ta on kangelane, ta on kangelane, kes ei lase mägedel põgeneda!²¹

Märkimisväärne on esimeses fraasis verb h’ub-húb, akkadikeelse vastega *kamāru* ‘kokku kuhjama, kuhjaks kokku ajama’.²² Ninurta kuhjas oma vaenlased mäeks kokku, et nad ei saaks põgeneda.

Teises hümnis (tahvlil SLTNi 61) nimetatakse Ninurta “kangelane, mägede (maade) laastaja”²³ ja “su aura on mäele (maale) laiali pillutatud”.²⁴ Kuningas Ur-Ninurta hümnis jumal Ninurtale (tahvlil TCL XV 19) kõlab Ninurta kohta ütlus:

kui sa vaid oma pilgu tõstad, lased sa suurteil mägedel väriseda.²⁵

¹⁷*Ibid.*, lk 7.

¹⁸*Ibid.*, lk 8.

¹⁹Bendt Alster. *Ninurta and the Turtle*. — *Journal of Cuneiform Studies* 24, 1971–1972, lk 121.

²⁰Adam Falkenstein. *Sumerische Götterlieder I. Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl.*, 1959, 1. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1959, lk 108.

²¹*Ibid.*

²²*Ibid.*, lk 118.

²³Mark E. Cohen. *ur.sag.me.šár.ur₄: A Širnamšubba of Ninurta*. — *Welt des Orients* 8, 1975–1976, lk 25.

²⁴*Ibid.*, lk 26.

²⁵Adam Falkenstein. *Sumerische religiöse Texte*. — *Zeitschrift für Assyriologie* 49, 1950, lk 118.

Kompositsioon *Ninurta naasmine Nippurisse* annab teavet Ninurta päritolu kohta:

[---] mägedest välja tulnud,²⁶

ning Ninurta lausub oma ülemvõimu kohta mägedes:

Mina olen astmelise mäe isand [---]²⁷

Ka Ninurta-hümnides on selgelt väljendatud Ninurta päritolu ja ülemvõimu. Tahvli STVC 35 järgi:

[---] olen sündinud mägedes, olen tugev mägedes.²⁸

Jutustuses “Gilgameš, Enkidu ja allmaailm” esineb Asag surmavalla deemonina ja teda mainitakse kõrvuti all- ja ülamaailma käskjala Namtariga ning kur tähendab siin allmaailma. Uruki kuningas Gilgameš kurdab (tahvli Mt₁=H 154 järgi) oma sõbra Enkidu surma üle:

Namtar ei haaranud teda endale, Asag ei vallutanud teda, ent allmaailm haaras ta enda võimusesse.²⁹

Hümnis jumalanna Nini(n)sinale (Tahvlil SRT 6//7) mainitakse kurje deemoneid, nende hulgas on “Deemon Namtar ja deemon Asag, kes ei taha minna inimese juurest (allmaailma?)”.³⁰ Asag on siingi seotud allmaailmaga ega ole koletis mägedest, kuigi kur tähendab nii ‘mäge’, ‘võõrast maad’ kui ka ‘allmaailma’, seega võib Asagit siduda kõigi nende mõistetega ja käsitleda ühtse fenomenina.

Jumalanna Sudi nimetatakse samuti “mägedest üle olevaks,” tõenäoliselt seoses kaasa Enliliga, kelle epiteediks on Suur Mägi: “Uhke naine, mägesid ületav...”³¹

²⁶ Akkadikeelse versiooni järgi: “Kes kasvas üles mägedes.” Vt J. Cooper 1978, lk 56.

²⁷ *Ibid.*, lk 76.

²⁸ A. Falkenstein märgib, et jumala sündi mägedes tuleb sumeri allikates tihti ette. Vt A. Falkenstein 1959, lk 108, 117.

²⁹ Antoine Cavigneaux and Farouk N. H. Al-Rawi. La fin de Gilgameš, Enkidu et les Enfres d’après les manuscrits d’Ur et de Meturan (Textes de Tell Haddad VIII.) — Iraq 62, 2000, lk 9.

³⁰ Willem H. Ph. Römer. Einige Beobachtungen zur Göttin Nini(n)sina auf Grund von Quellen der Ur III-Zeit und der altbabylonischen Periode. — lišān mit[h]urti: Festschrift Wolfram Freiherr von Soden zum 19. VI. 1968 gewidmet von Schülern und Mitarbeitern. (Alter Orient und Altes Testament 1.) Ed. W. Röllig and Manfred Dietrich. Kevelaer—Neukirchen-Vluyn: Verlag Butzon & Bercker / Neukirchener Verlag, 1969, lk 285.

³¹ Miguel Civil. Enlil and Ninlil: The Marriage of Sud. — Journal of the American Oriental Society 103, nr 1, Jan–Mar 1983, lk 61.

Sumeri mütoloogias on “mägede” vastu võitleja ka sõja ja seksuaalse armastusega seostatav jumalanna Inanna. Jutustuses “Inanna ja Ebih” on kirjas:

Kui mina, jumalanna, lähenesin mäele, ei näidanud see minu suhtes austust, kui mina, Inanna, lähenesin mäele, ei austanud see mind, kui ma lähenesin Ebih'i mäeahelikule, ei austanud see mind.³²

Inanna alustab mägedest pärit vaenlase vastu sõda:

Ma alustan mäeahelikus sõda, algatan konflikte.³³

Aratta läbipääsmatule mäeahelikule lasen ma levida hirmul.³⁴

Siiski usaldatakse lõplik võim mägede üle taevajumalale Anile:

Las ta kehtestab võimu mäe üle.³⁵

An kahtleb oma tütre Inanna plaanides minna mägede vastu sõdima, kuid Inanna on oma võitluses võidukas³⁶ ning lõpuks tõdetakse:

Jumalanna kehtestas oma võimu mäe üle.³⁷

Inanna ülemvõimu mägede üle kinnitab hümn tahvlil CT XXXVI 33–34 1–54:

Enlil on ta sulle andnud, “suure mäe” sinu kätte. Inanna nagu abikaasa on ta tema su kätte andnud. Rõõmusta tema üle!³⁸

Ning Inanna lausub hümnis enda kohta (tahvlil CT XLII, No. 13):

Kui ma sisenen Enlili kotta, siis ma tulen nagu ta silmapaistev “mägede naine”.³⁹

³²J. A. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Fluckiger-Hawker, E. Robson, J. Taylor, G. Zólyomi. The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (=ETCSL), (<http://www-etcsl.orient.ox.ac.uk/>), Oxford, 1998jj — c.1.3.2., read 30–32.

³³*Ibid.*

³⁴*Ibid.*, read 40, 48.

³⁵*Ibid.*, rida 85.

³⁶*Ibid.*, read 138–143.

³⁷*Ibid.*, rida 150.

³⁸Adam Falkenstein. Untersuchungen zur sumerischen Grammatik (Forsetzung). — Zeitschrift für Assyriologie 48, 1944, lk 105.

³⁹Samuel Noah Kramer. Cuneiform Studies and the History of Literature: The Sumerian Sacred Marriage Texts. — Proceedings of the American Philosophical Society 107, 1963, lk 503.

Ja loitsulaulus (tahvlil BM 85201, CT 42, No. 22) on kirjas:

[...] ma olen maadest üle, [...] maa minu käes, maa mu jalge ees, Elam mu käes.⁴⁰

Tormijumal Enlil “ärritab mägesid”⁴¹ ühes talle pühendatud kiidulaulus. Valgusejumal Nusku hümnis vihjatakse alistamatule vaenulikule maale (kur), kuid siiski Nusku ülemvõimu kontekstis:

[...] kes viskab mürki vastasele vaenulikult maalt, sõnakuulmatule maale.⁴²

Kiši templi ülistuseks on kirjas ka järgmine fraas:

Su parem (käsi) paneb mäe värisema, su vasak (käsi) pillutab vaenlase (maa peale).⁴³

Ühes Šulgi-hümnis võib konteksti järgi “mägede alistajaks” pidada nii Uri linna III dünastia kuningas Šulgile (valitses ca 2094–2047 eKr) võimu tagavat päikesejumalat Utut kui ka Šulgit ennast:

[...] ta paneb mäed värisema ja seejärel hävitab mässulised maad.⁴⁴

Teises kiidulaulus käib lausutu kindlasti Šulgi kohta:

[...] kes trampis jalge alla suured mäed; kes ajas minema võõraste maade kangelased.⁴⁵

Ka jumal Ningublagat ülistavas hümnis (tahvlil SLTNi 85) palutakse eestkostet Isini kuningas Iddin-Daganile (valitses ca 1974–1954 eKr) ning kirjeldatakse kuningat või tõenäolisemalt jumal Ningublagat mägede alistajana:

Sa [teed tasaseks] seal vaenuliku maa (mäe), muudad(?) (selle) tuuleks (ja viirastuseks?).⁴⁶

⁴⁰Mark E. Cohen. The Incantation-Hymn: Incantation or Hymn. — Journal of the American Oriental Society 95, 1975, lk 605.

⁴¹Daniel D. Reisman. Two Neo-Sumerian Royal Hymns. Ann Arbor (Mich.) — London: University Microfilms International, 1978, lk 42.

⁴²Jan van Dijk. Sumerische Götterlieder II. — Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl., 1960, 1. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960, lk 109.

⁴³Åke W. Sjöberg, E. S. J. Bergmann. The Collection of the Sumerian Temple Hymns. — The Keš Temple Hymn by Gene. B. Gragg. (Texts from Cunieform Sources III.) Locust Valley — New York: J. J. Augustin Publishers, 1969, lk 43.

⁴⁴ETCSL. — Šulgi Q, c.2.4.2.17.

⁴⁵Jacob Klein. Three Šulgi Hymns: Sumerian Royal Hymns Gloryfying King Šulgi of Ur. Ramat-Gan: Bar Ilan University Press, 1981, lk 140.

⁴⁶Willem H. Ph. Römer. Ein a-da-ab-Lied auf Ningublaga mit Bitten für König Iddin-dagān von Isin um Hilfe gegen Feinde wie etwa die Mardubeduinen. (Sumerische Hymnen III.) — Ugarit Forschungen 28, 1996, lk 530.

Akkadi allikad

Ninurta-mütoloogiat kandev Anzu eepos⁴⁷ algab meenutusega Ninurta kangelastegudest, mille hulka kuulub “mägede alistamine”:

[---] kes oma ägeduses aheldas, kütkes Kivide mäe.⁴⁸

Ninurta vastane, demonlik lind Anzu võttis nõuks varastada Enlili/Elili saatustetahvli ja endale seeläbi võimu usurpeerida. Ta põhjustas oma teoga maailmakorras ränki muutusi. Anzu sündis tulvavetest, mis said alguse mägedest:

Mäe kaljudel tema [on sündinud], Anzu on see, keda sa nägid [...].⁴⁹

Võitlus Ninurta ja Anzu vahel toimub mägedes, kust Anzu pärit on. Anzut samastatakse lausa mäega ja Ninurta võidab lõpuks “mäed”:

Ninurta tappis mäed, nende keskele vihma ja ärevust viis.⁵⁰

[---] mõirgas Anzu tema mäel [---]⁵¹

⁴⁷ Anzu eepos on tuntud peamiselt vana- ja standardbabüloonia käsikirjadest, leitud on ka hilisassüriakeelne tekst. Vanababüloonia versioon on lühike ja kokkuvõtlik, kordusteta jutustus, mille keskmes on Girsu linna patroonjumal Ningirsu. Sumeri keeles ei ole leitud ühtki Anzu eepose varianti. Standardbabüloonia variant I aastatuhandest eKr oli umbes 700-realine ja kirjutatud kolmele või neljale tahvlile. Eepos on kirja pandud Borsippas Babüloonias, kuigi tekst on leitud ka Niinivist, Assurist, Sultantepest. Hilisassüria fragmendid on kirjutatud tõenäoliselt 7. saj eKr. Standardbabüloonia versioon I aastatuhandest eKr näib järgivat Niinivist leitud hilisassüriakeelset varianti. Vt Stephanie Dalley. *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*. Oxford: University Press, 1998, lk 203.

Anzu eepose teemaks on peajumal Enlili saatustetahvli röövimise lugu ja võitlus selle tagasisaamiseks. Anzu on lõvipea ja kotkaküünistega demonlik lind, ta on Enlili uksehoidja, kuid otsustab Enlililt saatustetahvli röövides usurpeerida võimu. Võidukas jumal Ninurta võtab Anzult saatustetahvli ja annab Enlilile tagasi.

⁴⁸ Amar Annus. *The Standard Babylonian Epic of Anzu: Introduction, Cuneiform Text, Transliteration, Score, Glossary, Indices and Sign List*. (State Archives of Assyria Cuneiform Texts. (= SAA) Vol. III.) — The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki: University of Helsinki, 2001, lk 19, tahvel I.

Akkadi keeles on sõna *šadū(m)* üheks tähenduseks “mägi”, mille üheks sumerikeelseks vasteks on sõna kur. Vt *A Concise Dictionary of Akkadian: Akkadian-English*. (SANTAG.) Ed. by J. Black, A. George, N. Postgate. 2nd (corrected) printing. *Arbeiten und Untersuchungen zur Keilschriftkunde*. Hrsg. K. Hecker und W. Sommerfeld. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000, köide 5, lk 345.

Anzu eepose tõlge järgib A. Annuse tõlget. Vt Muinasaja kirjanduse antoloogia, 2005, lk 172–186.

⁴⁹ A. Annus 2001, lk 19, tahvel I.

⁵⁰ *Ibid.*, lk 27, tahvel III.

⁵¹ *Ibid.*, tahvel III.

Ninurta on võitnud Anzu ja “mäe” või “mäed” ning nüüd kuulutatakse välja “mäeriitus”, mida tuleb seostada Ninurta valitsusega ja ülemvõimuga riituste üle:

Kes oleks nagu sina teinud mägede kohuse.⁵²

Ka Babüloonia loomiseeposest⁵³ leiab mägede kuhjamise teemat vana korra lammutamise ja uue loomise eesmärgil. Olendeiks, kellest jumal Marduk kujundab uut loodut, jõgesid, muid veekogusid ja mägesid, on tapetud jumalate vanem generatsioon: Apsu ja Tiamat. Marduk kuhjab tapetud Tiamatist mägesid:

Ta kuhjas tema rinnast kaugeid [mägesid].⁵⁴

Eepose lõpus, Marduki ülistamisel 50 nimega kordub ka selle teo meenutus:

Sirsir, mäe kuhjaja Tiamati kohale.⁵⁵

Müüdi *Erra ja Išum*⁵⁶ keskmes on pidev poleemika sõja ja hävinguga seostatava jumala Erra ja tema nõuandja Išumi vahel. Taevajumal An'i loodud sõjajumalad kehutavad Errat sõdima, üks üleskutse kõlab nii:

Las mägi põgeneb selle ees, kes kannab su metsikuid relvi!⁵⁷

⁵²*Ibid.*, lk 28, tahvel III.

⁵³Eepost tuntakse ka esimeste sõnade enüma eliš järgi ‘Kui ülal...’. Leitud tekstid pärinevad enamasti I aastatuhandest eKr, lugu tunti kindlasti veel 6.–5. saj eKr. Et eepose tekstid erinevad üksteisest väga vähe, annab see tuge arvamusele, et lugu pandi kirja üsna hilisel ajajärgul ja suulist traditsiooni sellele tõenäoliselt eelnenud ei ole. Vt S. Dalley 1998, lk 228–229.

Seitsmele tahvlile kirja pandud poeem jutustab peaaegselt maailma algusaegade sündmustest ja Babüloni linnajumala Marduki võidukäigust jumalate panteoni juhiks. Vt Enüma eliš: Babüloonia loomiseepos. Tõlge eesti keelde ja eessõna Amar Annus. Tallinn: Kirjastuskeskus, 2003, lk 5.

⁵⁴Philippe Talon. The Standard Babylonian Creation Myth Enüma eliš: Introduction, Cuneiform Text, Transliteration and Sign List with a Translation and Glossary in French. (SAA. Vol. IV.) — The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki: University of Helsinki, 2005, lk 58, tahvel V.

Tsiteeritud on A. Annuse tõlget. Vt Enüma eliš... , 2003, lk 11–78.

⁵⁵*Ibid.*, lk 73, tahvel VII.

⁵⁶See müüt pärineb 8. sajandist eKr, kuid sisaldab ka hulga vanemaid ettekujutusi. Müüt on kirjutatud viiele tahvlile ja on umbes 750-realine, tekste on leitud nii Assüüria kui Babüloonia alalt. Vt S. Dalley 1998, lk 282.

⁵⁷Luigi Cagni. L'epopea di Erra. (Studi Semitici 34.) Roma: Istituto di Studi del Vicino Oriente, Università di Roma, 1969, lk 60, tahvel I.

Erra võitleb mägedega ja on võidukas, ta lööb oma relvaga nii, et “mäed värisevad”.⁵⁸ Erra kohta lausutakse:

Sa piirasid sisse mäed.⁵⁹

Kangelane jõudis Hehe mäe juurde, tõstis oma käe ja hävitas mäe, muutis Hehe mäe tasaseks pinnaks.⁶⁰

Gilgameši eeposes⁶¹ leidub samuti motiive, kus mäge seostatakse vaenuliku jõuga, mille vastu tuleb võidelda. IV tahvil juurdleb Gilgameš oma unenäo üle, milles ta on näinud mäge, ja ta sõber Enkidu seletab seda nii:

Mägi, mida sa nägid, tähendab, et me piirame Humbaba sisse ja lööme ta maha ja paiskame ta korjuse kõnnumaale.⁶²

Siin on mägi siiski vaid “unenäo saatja”, olemata otseselt vaenulike jõudude kehastus. Mäe kui “metsiku” vastandamist lauskmaale kui “tsivilisatsioonile” võib täheldada ka Gilgameši ja Enkidu karakterite vastanduses. Tahumatu Enkidu tuli mägedest.

⁵⁸ *Ibid.*, lk 100, tahvel III.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*, lk 120, tahvel IV.

⁶¹ Gilgameši eepos on koostatud paljudest iseseisvatest rahvajuttudest, mida loeti ette meelelahutuslikel eesmärkidel. Üsna tõenäoliselt oli Gilgameš ajalooline isik, Uruki valitseja Enmerkari poeg (2800–2500 eKr). Ei ole leitud ühtki Gilgameši lugu, mis oleks kirja pandud varem kui 2150 eKr. Eepos on kirjutatud 12 tahvlile. Lisaks viiele Gilgameši-loole on eeposesse inkorporeeritud Inanna laskumine allmaailma ja veeuputuse lugu. Vanababülooniakeelsed tahvlid on sumeri tahvitega enam-vähem ühel ajal kirja pandud (II aastatuhandel eKr). Gilgameši lugu oli omaaegses Lähis-Idas laialt levinud, sellest on leitud ka hetiidi ja hurriidikeelseid tahvleid. Standardbabüloonia versioon on kõige rohkem tuntud 7. saj eKr Niinivist leitud tahvlitelt, mille järgi on Gilgameši eepose autoriks olnud Sin-leqe-uninni, umbes 1200 a eKr Kassiidide valitsusajal elanud loitsupreester ja kirjatark. Kassiidid kasutasid kirjakeelena kas hilissumeri või babüloonia keelt, nad kirjutasid üles ja kollektioneerisid hulgaliselt vanu sumeri ja akkadi tekste. Vt S. Dalley 1998, lk 40–47.

⁶² Simo Parpola. The Standard Babylonian Epic of Gilgamesh. — Cuneiform Text, Transliteration, Glossary, Indices and Sign List. (SAA Volume I.) — The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki: University of Helsinki, 1997, lk 83, tahvel IV.

Poemis *Õilsast kannatajast*⁶³ mainitakse ühe kurja deemoni tulemist mägedest ja tema sinna tagasi saatmist:

[*Lamaštu*-deemon tuli] alla mäelt.⁶⁴

Ta sai võitu *Lamaštu*-deemonist, saatis ta mäele.⁶⁵

Ühes I aastatuhandest eKr pärinevas Assurbanipali hümnis, mis pühendatud Assüüria peajumalale Aššurile (tahvli BA 5, 16, esiküljel), mainitakse jumal Aššurit kõikide teiste jumalate isana, loojana ning ka mägede kokku kuhjajana. Selles fraasis kajastub loomiaspekt: võidukas jumalik sõjamees kujundab vaenlast võites tema laibast ümber maailma:

[Isa], taeva looja, kes kuhjab kokku mägesid.⁶⁶

Fenomenoloogilised vasted Iisraeli allikais

Piiblis on üks kirjakoht, Hs 32, 2–8, kus leidub vihjeid müütilise lohega võitlemise loole ning ühtlasi ka võidetud vaenlase “mägedeks kuhjamisele” ja mida on seetõttu võrreldud Marduki tegevusega tapetud esivanematest maailma loomisel Babüloonia loomiseeposes.⁶⁷ Egiptuse vaaraod, kellele Hs 32, 2–8 kujundlik kõne on suunatud, võrreldakse krokodilli ehk lohega ning talle lausutakse:

Ma loobin su liha mägede peale ja täidan su raiepega orud (32, 5).

⁶³See II aastatuhandel eKr kirjutatud poem on tuntud ka esimeste sõnade järgi *ludlul bēl nēmeqi*, ‘Las ma kiidan tarkuse isandat...’. Sisuliselt on lugu ühe üliku pikk monoloog, pihitus sellest, kuidas teda on tabanud kõikmõeldavad õnnetused ja kannatused ning kuidas jumal Marduk ta lõpuks terveks ravib ja taas õnnelikuks teeb. Lugu läbivaks arutlusaineks on elu ja surma saladus, kannatused ning jumaliku ja inimliku õigluse probleem, mis lõpeb tõdemusega, et jumala õigus jääb alati peale. Loos ülistatakse Mardukit kui tervendajat. Vt Wilfried G. Lambert. *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford: Clarendon Press, 1960, lk 26–27; Adolf L. Oppenheim. *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*. Chicago — London: The University of Chicago Press, 1964, lk 272–273.

⁶⁴W. Lambert 1960, lk 40, tahvel II.

⁶⁵*Ibid.*, lk 52, tahvli III tagakülg.

⁶⁶Jack N. Lawson. *The Concept of Fate in Ancient Mesopotamia of the First Millennium. Towards an Understanding of Šimtu*. (*Orientalia Biblica et Christiana* 7.) Hrsg. Otto von Eckart und Siegbert Uhlig. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1994, köide 7, lk 65.

⁶⁷Vt nt Theodore J. Lewis. *CT 13.33–34 and Ezekiel 32: Lion-Dragon Myth*. — *Journal of American Oriental Society* 116, 1996, lk 39.

Hesekiel saadeti Babüloni eksiili esimese deportatsiooni käigus 597. a eKr, oma tegevust prohvetina alustas ta küüditamise viiendal aastal. Seega on igati ootuspärane leida Hesekieli ennustustes Mesopotaamia mütoloožiast mõjutatud võrdlusi ja kujundeid.

Apokalüptilises Neljandas Esra raamatus⁶⁸ on juttu Jumala loodud olen-ditest Leviathanist ja Behemothist, kes olid algselt mõlemad seotud veega. Hiljem pagendati Behemoth “mägedesse”. Selles loos võib näha paralleeli maailmakorravaenulike jõudude “mäeks kuhjamisele” Mesopotaamia mü-toloogias. Nii väidab 4Esra 6, 51:

Ja sa andsid Behemothile⁶⁹ ühe osadest, mis kuivatati kolmandal päeval, et ta seal elaks, kus on tuhat mäe.

Neljanda Esra raamatu järgi on Leviathan ja Behemoth ürgkoletised aega-de algusest. Neid seostatakse preesterlikus loomisloos 1Ms 21 mainitud “suurte mereloomadega”, kelle Jumal lõi neljandal päeval. Kui arvestada Babüloonia mõjusid eksiilijärgses preesterlikus loomisloos, siis võib Iis-raeli pärimus ürgkoletistest olla üle võetud Mesopotaamiast ning Leviatha-nis ja Behemothis võib näha sumeri Asagit ja babüloonia Tiamatit. Kõige tõenäolisemalt on preesterliku loomisloos kirjutajat mõjutanud Babüloonia loomiseepos.

Esra näeb nägemust:

Seejärel ma nägin, ja vaata, hulk inimesi, keda ei jõudnud loendada, kogu-nes neljast ilmakaarest, et inimesega võidelda, kes oli tõusnud merest. Ma nägin, ja vaata, ta raius endale välja suure mäe ja lendas selle otsa. Mina aga püüdsin näha paika või kohta, millest mägi välja kaevati, ent ei näinud.⁷⁰

⁶⁸Neljanda Esra raamatu arvatav originaal on kirjutatud aramea või heebrea keeles 1.–2. sajandil pKr. Raamatu kreekakeelne versioon on olnud aluseks ladina, süüria, geesi, armeenia, gruusia ja arabia tõlgetele. Neljas Esra raamat on kirjutatud tõenäoliselt Palestiina aladel ja kannab Palestiina juutluse tõekspidamisi, selles ei ole tunda hellenistlikke ega Kumrani esseenide mõjutusi. Vt Bruce M. Metzger. *The Fourth of Ezra (Late First Century A.D.) with the Four Additional Chapters. A New translation and Introduction.* — *The Old Testament Pseudepigrapha. I köide: Apocalyptic Literature and testament.* Ed. By J. H. Charlesworth. New York—London—Toronto—Sydney—Auckland: Doubleday, 1983, lk 517–518.

Raamatu teoloogiliseks keskmeks on Jumala õigluse probleem. Küsitakse, miks Jumal on andnud oma rahva vaenlase kätte. Vana Testamendi patriarhi nime kandev Esra jutustab minavormis oma apokalüptilistest nägemustest. Esra saab jumaliku käsu kõik nähtu-kogetu kirja panna ja raamatutena rahvale avaldada.

⁶⁹Ladinakeelses *Vulgata* tekstis mainitakse Behemothi asemel Eenokit.

⁷⁰4Esra 13, 5–7.

See huvitav kirjakoht jutustab inimesest, kes tõuseb “mere sügavusest,” kuhjab kokku mäe ja asub selle otsa, vastakuti vaenuliku inimjõuguga, patustega. Mäe kokkukuhjamine on sarnane tapetud Asagi laiba kokkukuhjamisega Ninurta kangelastegude tsükliis, kuigi kirjakohas 4Esra 13, 5–7 ei ole tegemist mingi olendi surnukehaga. M. E. Stone tõlgendab mäe kui jumaliku olendi tegutsemisvahendit, nii ka nagu pilve, millel ta saabub (13, 3).⁷¹

Lõpuaja sündmustele viitav Siioni mäe teke ja Messia ilmumine sellele on kirjas 4Esra 13, 35–36, mis on Esra eelnenud nägemuse seletus:

Tema aga hakkab seisma Siioni mäetipul. Siion aga tuleb ja ilmub kõigile, valmistatud ja ehitatud nii, nagu sa nägid mäe raiutavat käte abita.

Seisvat Messiat võib interpreteerida ka kui jumalikku sõdurit ja vaenlaste hävitajat. Siioni mäe peeti preeksistentseks.⁷² Mäe kunstlik tekkimine, “kokkukuhjumine” ja oletatav preeksistentsus võimaldab siin näha vaenulike jõudude “mäeks kuhjamise” ja seeläbi maailma tasakaalu kujundamise traditsiooni tausta. Ilmsem paralleel sellele kirjakohtale on Ps 2, 6:

Aga mina olen seadnud oma kuninga Siionile, oma pühale mäele.

Järeldused ja kokkuvõte

Sumeri mütoloogias võib mõiste kur tähendada nii ‘vaenulikku maad, mäe’ kui ka ‘allmaailma’. Olulisim “mägede” vastu võitleja ja tapetud vaenlase “mäeks kuhjaja” ning seeläbi maailma ümberkujundaja oli sumeritel jumal Ninurta. Ninurta on mägedega rohkemgi seotud, ta on “mägedes sündinud”. Asag esineb sumeri mütoloogias nii mäe- kui allmaadeemonina. Heroiseeritud mägede vastu sõdija ja mägede üle võimu kindlustaja on jumalanna Inanna, ent selles kontekstis mainitakse tähtsamatest jumalatest ka Ani ja Enlili. Kuningahümnides ülistatakse “mägede alistajatena” kuningaid, nende puhul peaks eeldama pigem poliitilist kui mütoloogilist konteksti. Et aga nii mõnelgi kuningal (näiteks Šulgil) oli kombeks end jumalikustada, võidi neile hümnides omistada maailma ümberkujundajana kasvõi jumal Ninurta mütoloogiline roll.

⁷¹Michael E. Stone. Fourth Ezra. A Commentary of the Book of Fourth Ezra. Ed. By F. M. Cross. (Hermeneia: A Critical and Historical Commentary of the Bible.) Minneapolis: Fortress Press, 1990, lk 358.

⁷²M. Stone 1990, lk 403.

Akkadi mütoloogiasse kandus üle tõdemus jumal Ninurta päritolust (sünd mägedes) ja tema roll vaenuliku olendi võitmisel, mille tulemusel korrastus maailm. Lõvipea ja kotkaküünistega Anzutu ei saa küll otseselt samastada sumeri Asagiga, ent kahe võitlusloo fenomenoloogiline paralleel on ilmne: võitja kujundab ümber nii loodust kui korraldab kuningavõimu. Anzu laipa ei kuhjatud kokku mäeks, ent Anzu oli sündinud mägedes. Ninurta ja Anzu vaheline võitlus toimus mägedes.

Tapetud vaenlase mäeks kuhjamise motiivi leiab Babüloonia loomiseepest, kus jumal Marduk kujundab tapetud esivanematest Tiamatist ja Apsust ümber loodust, luues niimoodi uut maailma ja maailmakorda. Ta kuhjab tapetud esiemast Tiamatist kokku mägesid. Erra eeposes on mägede puhul tegemist poliitilise vaenlasega. Gilgameši eeposes on mägi Enkidu unenäomotiiv, mis sümboliseerib vaenlase, seedrimäe valvuri Humbaba tapmist. Ka riitustega tõrjutavaid deemoneid seostati mägedega: nad tulid mägedest ja aeti sinna tagasi. Ninurta ja Marduki roll mägede kokkukuhjajana ja looduse ümberkujundajana omistati ka Assüüria peajumalale Aššurile.

Babüloni eksiilis olnud prohvet Hesekiel kasutas oma kõnes poliitilise vaenlase, Egiptuse vaarao kohta võrdlust ürgaja koletisega (“krokodilliga”), kes “laotatakse laiali mägedele”. Neljandas Esra raamatus kajastub ürgkoletiste — sumeri Asagi ja akkadi Tiamati — olemus Jumala loodud olendis Behemothis, kes “pagendati mägedesse”. Mägede kokkukuhjamise motiiv esineb Neljandas Esra raamatus, kuigi mitte tapetud vaenlase kokkukuhjamise kontekstis. “Inimene”, kes kirjakoha seletuse kohaselt on Messias, “kuhjab kokku” mäe ning asub selle otsa vaenlastega võitlema. Messiat võib siinkohal kõrvutada mütoloogilise võiduka jumaliku kangelasega, kes kuhjas kokku oma vaenlase laiba, et muuta seeläbi maailma kulgu ja korda. Siioni mäe, millele Messias tõusis, peeti preeksistentseks, see asetab Neljanda Esra raamatu sündmused ürgajal toimunud maailmakorra ümberkujundamise valgusesse, kuigi juudi apokalüptikas nähti kõike tulevase kohtumõistmise valguses.